

Prof. Dr. Annemarie von Gabain und Prof. Dr. Werner Winter, *Türkische Turfan-Texte IX. Ein Hymnus an den Vater Mani auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung*. Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1958 Berlin. (Peder Mani için yazılmış bir ilâhi. "toharca" B ve eski türkçe tercümesi).

Berlin'deki türkçe Turfan metinlerini W. Bang ile A. v. Gabain, 1929 yılında *Türkische Turfan-Texte* adı altında neşre başlamışlardı. Bu metinlerin ilk beşi için bir de tahlilî fihrist hazırlandı. (*Analytischer Index...*, SBAW 1931). 1934 yılında VI. metin çıktığında yukarıdaki nâşirler arasına R. Rahmeti Arat da katılmıştı. W. Bang'ın ölümünden (1934) sonra R. Rahmeti Arat seriye VII. metinle devam etti (1937). Sonra araya ikinci cihan harbi girince bu değerli neşriyat durdu; ancak 1954 yılında A. v. Gabain seriye VIII. metinle tek başına devam etti.

Önümüzdeki IX. metin, toharca mütehasşısı Prof. Dr. W. Winter ile A. v. Gabain'in müşterek çalışmaları mahsûlü olup mani dinine âit toharca bir ilâhi ile onun uygurcasıdır. Metin, 240×57 mm ebadında mini mini bir kitabın eksik bir kaç yaprağından ibarettir. Parçaların üzerindeki işaretlerden anlaşıldığına göre, kitap III. Turfan arkeoloji heyeti tarafından *Hoçu*'da bulunmuştur (TIII D 246, 258, 259, 260). Kitap, dış şekli ve cilt tarzı bakımından burkancılar arasında yayılmış olan *pothi* usulündedir. Kitabın yazısı mani yazısıdır.

Her yaprağın ikinci sayfasında sağda, dikine olarak mani yazısı ile yaprak numaraları vardır. Yazısı koyu siyah mürekkeple olup mani yazısının en güzel örneklerindedir. Her sayfada beş satır vardır. İkinci ve dördüncü satırlar sağ tarafta, cilt ipliğinin geçtiği 32 mm'lik *pothi* çemberi ile kesilmiştir. Yalnız iki parçanın yazısı ötekilerine nisbetle ufaktır. Bu satırlar herhalde müstensihin notu olmalıdır.

Kitabın muhtelif yerlerine dağılmış bir şekilde yedi satır kırmızı mürekkepledir. Kitabın, yazısı gibi, şivesi de muntazamdır. TIII'deki parçanın şivesiyle aynıdır, yani y-şivesidir. Diğer mani metinlerinde bulunmayan bazı ünsüz değişimleri göze çarpmaktadır: *b->p*; *-v->-f*; *-ğ/-g->-k/-k*; *-tğ->-tk*; *-ñ ve -ñ->-nk/nk*; *-ç ve -ç->-z*; *-t ve -t->-d*; *-s->-z*; *-lt->-ld*. A. v. Gabain bu ses değişimlerini toharcanın tesirine atfetmektedir.

Kitabın münderecâtı mani dinine âit olduğu halde burkancılıktan da bir çok unsurlar alınmıştır. Fakat bunlar mani dininin esaslarına göre tefsir edilmiştir. 25.-26. satırlardaki: “Burkanlar bile Mani'nin ayaklarına kapanmalıdır” cümlesinden anlaşıldığına göre, mani mensupları dinlerini burkancılar arasında yaymak istemişlerdir.

a) Birinci yaprağın ilk sayfasında, A. v. Le Coq'un “*Manichäische Miniaturen*” -Tafel 7c- adlı eserinde bulunan bir minyatür vardır. Bu minyatür bir mani azizinin kurban sunulan kâse önünde, bir ağacın altında diz çökmüş olduğunu göstermektedir.

b) Aynı yaprağın arka sayfasında mani ilâhisi başlamaktadır. Parçalar hâlindeki bu kısım TTIII'de neşredilmiştir. Oradaki metnin devamı, 25. yapraktan itibaren burada işlenmiştir.

c) Kitabın baş tarafı yalnız eski türk dilinde yazıldığı halde, 25b5-29a5 yaprakları (burada 10-45. satırlar) toharca-türkçedir. Aynı şekilde olan türkçe-sanskrit metinler TTVIII'de neşredilmiştir.

d) Bundan sonra, vaktiyle W. Bang tarafından işlenmiş olan metinler gelmektedir (bk. *Manichäische Erzähler*, s. 24-35).

Kitabın son kısımlarına bazı notlar ilâve eden *Aryaman fristum kostr*'un kim olduğu veya olabileceği hakkında A. v. G. mühim mülâhazalar ileri sürüyor. Bu tarz tefsirler burada 6. sayfada geniş bir yer tutmuştur.

Turfan metinlerinin ne zaman telif veya istinsah edildiklerini, müstensihlerin ilâve ettikleri notlardan, pek kesin olmamakla beraber, çıkarabiliyoruz. Bu gibi notlarda sırasıyla şunlar zikredilmektedir:

1. Mukaddes kitabın yazılmasıyla elde edilen sevap, yer ve gökteki iyi ruhlara tevcih olunur.

2. Sevabın bir kısmı da, o sırada civarın *hâkim-i mutlakı* olan hanedana tevcih olunur ve maiyetinin, muhteşem kudretinin artması için dua edilir. (Bu zikredilen hânedanın ne zaman hüküm sürdüğü tesbit edilirse, hiç olmazsa müstensihin ne zaman yaşadığı anlaşılmış olur). Sonra, dahilde dini, hâricte devleti korumaları için dua edilir.

3. Gene sevabın bir kısmı, o devirde yaşayan bazı şahsiyetlere tevcih olunur.

4. Ve nihayet müstensihin kendi âilesinden, yakınlarından bazıları zikredilir.

A. v. G. işlediği metinlerdeki notları tefsir ettikten sonra, metinlerin 10. yüz yıl ortalarında yazılmış olabileceği kanaatine varıyor.

Bu mühim giriş kısmından sonra metinlerin çevri yazısı ve alt-

larına konmuş tercümeleri geliyor (s. 9-19). Sonra metinlerde geçen bazı hususların izah edildiği notlar (tefsir) kısmı geliyor (s. 20-22). 23.-39. sayfalarda ise toharca metinler hakkında Prof. W. Winter'in notları bulunmaktadır. Kitap, türkçe metinde geçen sözlerin dizini (s. 40-24), bibliyografya, bir toharca - türkçe, iki tane de orta farsça metnin fotoğrafı ile son buluyor.

ŞİNASİ TEKİN